

І ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ, І ЗРАДНИКИ

10.05.2019

Пригадується, що темі радянсько-фінської війни 1939-1940 років при вивченні шкільного курсу історії СРСР приділялася незначна кількість учбового часу.

І радянська молодь мала дізнатися про перемогу Червоної армії над білофінами незадовго до початку Великої Вітчизняної війни. 80-річчя з часу початку тієї війни, що має різні назви: збройний конфлікт, Зимова війна, а за визначенням поета Олександра Твардовського, колишнього кореспондента газети Ленінградського військового округу, «незнаменита війна», повертає до роздумів над темою, нині нерідко дискусійною – український вимір радянських воєн.

З боку Фінляндії, яка входила до складу Російської імперії з 1809 по 1917 рік, а на початок 1930-х підтримувала статус нейтралітету та в 1934-му уклала угоду про мирне співіснування з СРСР, це була війна за незалежність та суверенітет. З Радянського Союзу – територіальна експансія. Захоплення чужої території, завдання так званого превентивного удару, фальсифікація фактів, на превеликий жаль, ганебна живуча практика. І нині ми, українці, цьому свідки.

За повідомленнями газети «Известия», в останні дні листопада 1939 року групи фінських солдатів атакували радянські прикордонні застави на північному боці берегової лінії Ладозького озера та інших ділянках фінсько-

радянського кордону. Тому за наказом головного командування Червоної армії, з огляду на можливість нових провокацій з боку агресивного сусіда, а також з метою захисту північно-західних рубежів Країни Рад війська Ленінградського ВО перейшли кордон на Карельському перешийку і заглибилися на чужу територію на 10-15 км. Хоча 30 листопада склалися несприятливі погодні умови, авіацією здійснено розвідувальні польоти та піддано бомбардуванню аеродроми в м. Гельсінкі (Гельсінгфорс), м. Віілурі (згодом стане м. Выборг). Тогочасні газетні заголовки: «Банда провокаторів війни буде знешкоджена», «Спротиву генеральчиків приходить кінець», «Фінські бандити захотіли побрязкати зброєю» – відображали відчуття переважаючої сили та впевненість у перемозі. І, неодмінно, патріотичне піднесення, котре охопило радянський народ, коли проводилися мітинги трудових колективів на підтримку Червоної армії з тавруванням ганьбою білофінів, вступ заводських бригад до ТСОАВІАХІМу. Проте, як вважають історики, підтвердження агресивних дій Фінляндії щодо порушення кордонів з СРСР наприкінці 1939 року не знайдено.

Станом на 14 грудня 1939 року війська просунулися вглиб фінської території на 105 км. СРСР було виключено з членства у Лізі Націй.

Молодіжна партія громадян сучасної Фінляндії вважає, що Росія повинна повернути території, які були насильно відібрані після завершення війни у 1940 році.

Чотиримісячну війну розділяють на три періоди. На першому етапі, що тривав до 10 лютого 1940 року, відбувався рух вперед, майже без перешкод, ейфорія від думки про швидку перемогу. Та хід війни набував іншого характеру: опір фінів посилювався, вони воювали дисципліновано і грамотно, використовувалися резервісти, снайпери, лижні загони, котрі добре та злагоджено діяли в звичних для них умовах півночі. До Фінляндії прибули добровольці зі Скандинавії та США. Червоноармійцям доводилося долати лінію Маннергейма – смугу фортифікаційних залізобетонних споруд у три полоси, збудованих за допомогою іноземних спеціалістів. На початку війни, як вказано в третьому томі «Історії Другої світової війни», що була видана Міністерством оборони СРСР в 1975 році, виявилася недостатня підготовка військ до ведення бойових дій у складних умовах лісисто-болотистої місцевості при 40-45-градусному морозі та глибокому сніжному покриві.

Війська потребували навчання методам подолання щільно замінованої території.

12 березня 1940 року в Москві було підписано мирний договір між воюючими сторонами, і бойові дії завершилися о 12-й годині наступного дня. До СРСР відійшла вся чаша Ладозького озера, частина фінської території, тому Кексгольм став Приозерськом, Віїлурі – Виборгом, Кархула – Дятловим. Південну частину півострова Ханко в Балтійському морі було здано в аренду на 30 років, хоча радянська військово-морська база проіснувала там до грудня 1941 року.

Дослідники теми наводять різну статистику втрат, яка не може ілюструвати переможну ходу Червоної армії по фінській землі. За даними видання «Полягли в снігах Суомі» агентства «Книга Пам'яті України», втрати радянської сторони становили загалом 126875 чоловік особового складу, істотно меншими виявилися втрати фінів – 66400 чоловік.

«Суттєві зміни у вивченні досвіду війни та розвитку військово-теоретичної думки з'явилися після Пленуму ЦК ВКП(б), який відбувся у березні 1940 року. Вивчення уроків недавньої війни з Фінляндією було основним питанням розгляду засідань Головної Військової Ради, керівного складу округів і армій. Досвід боїв використовувався при підготовці матеріалу з вузлових проблем оперативного ведення війни та тактики», – зазначено у третьому томі «Історії Другої світової війни».

Але необхідно зазначити, що народ Фінляндії, який за своєю кількістю у 55 разів поступався населенню СРСР, показав всьому світові, що одержує перемогу не зброєю, а духом тих, хто тримає цю зброю. У деяких публікаціях сучасних журналістів, які висвітлюють події АТО-ООС, проводяться навіть паралелі між Фінляндією 1939 року, що зазнала навали агресивного сусідів-велетня, та Україною, яка попри все виборює свій суверенітет, долаючи вторгнення путінської Росії.

У складі Червоної армії були 44-та стрілецька дивізія, дислокована на Житомирщині, частини Київського та Одеського округів, де служили українці, передані були до складу Ленінградського ВО, офіцери, солдати

інших з'єднань теж були нашими краями. Вони залишили в своїх спогадах війну, побачену на власні очі, війну, за яку були покарані безвинно.

Радянським керівництвом не враховувалися ні характер місцевості, ні погодні умови. Стали відчутні проблеми постачання, акумулятори вантажівок виходили з ладу на морозі, солдати голодували, хліб – мерзлу цеглину – не підвозили по декілька днів. До прикладу, батарея, не дочекавшись декілька днів їжі, в хуртовину, вийшовши з укриття, складеного з мертвих тіл, самовільно залишила позиції та потрапила до фінів. У виданні «Полягли в снігах Суомі», вказується «з метою деблокування частин, які потрапили в оточення, були створені два спеціалізовані загони, але їхні спроби прорвати кільце противника наслідків не мали. За умови браку боєприпасів оточені відбивали атаки ворога, нерідко багнетами застарілих трьохлінійок, вживали відчайдушних спроб вирватися з оточення ціною серйозних жертв, життів багатьох воїнів».

У брезентових чоботях або черевиках, обмотаних ганчір'ям, без рукавиць та валянок (останні видавалися командирам підрозділів), у блаженських шинелях (кожухи, як згадували ветерани, мали політруки, льотчики, танкісти – вважалося, що у кожухах незручно йти в атаку), шоломах-будьонівках радянські воїни повинні були протистояти білофінам, воювати за що? Вину за великі втрати перекладено було на самих же воїнів: командира 44-ї обезкровленої стрілецької дивізії, політрука, начальника штабу показово розстріляли перед строєм.

Мешканці Кіровоградщини, яким довелося воювати у Фінську, належали переважно до селян. Рідко хто з них мав військовий досвід: дехто був учасником так званого Польського походу, дехто в середині 1920-х років служив на заставі, що на персько-радянському кордоні. Архівні джерела відтворюють трагічне полотно Фінської війни, де українцям довелося бути воїнами, а дуже скоро і полоненими двох держав:

Гладченко Моїсей Юхимович, 1901 р.н., уродженець Піщанобридського р-ну, «07.01.1940 отримав поранення, потім обмороження. Після відходу командування я з 4-ма бійцями покинули землянку. 29.01.1940 без орієнтира потрапили в полон до фінів на петрозаводському напрямку».

Барабаш Петро Григорович, 1910 р.н., уродженець Єлисаветградківського р-ну, «19.02.1940 потрапила до полону вся санчастина, де я, поранений, перебував з 30-ма такими ж бійцями».

Ткаченко Явтух Іванович, 1908 р.н., уродженець Компаніївського р-ну, «20.01.1940 зайняли оборону висоти 104,4 на напрямку Петрозаводська. Мав гвинтівку, 60 шт. патронів, які всі вистрелив. Спроби прорвати оточення не вдалися, оскільки на 8 наших було 40 фінів».

Коріновський Федір Якович, 1911 р.н., уродженець Компаніївського р-ну, «08.01.1940 отримав поранення, лежав у землянці, де було ще 25 чоловік, половина з них – обморожені. Продуктів не було, з'їли і конину, їли трупи, людське м'ясо. Мене, напівмертвого, забрали фіни».

Серватюк Григорій Іванович, 1908 р.н., уродженець Великовисківського р-ну, «19.01.1940 на висоті 104,4 обморозив ноги. Намагалися пробитися, але повернулися: з 5-х чоловік лише у 2-х була зброя. З бліндажа не міг вийти на обморожених ногах, виповзав на руках під крики фінів».

Запорожець Іван Петрович, 1903 р.н., уродженець Хмелівського р-ну, «15.01.1940 був поранений в плече, напорівся на фінських лижників у лісі. При собі мав лише 2 гранати, але рука не працювала, до того ж заметіль. Я втратив боєздатність».

Гончар Григорій Сергійович, 1918 р.н., уродженець Долинського р-ну, «30.11.1939 пішли в наступ, заглибилися до фінів на 15 км, взяли с. Уоллес. А вже 02.12.1939 частина потрапила в оточення, чекали підкріплення, але його не було. За наказом командування відступали, залишаючи тяжкопоранених. 22.12.1939 в бою отримав поранення, в землянці знаходився до 28.02.1940, не надіявся вижити. Фіни в нашу землянку кинули гранату: один вбитий, другому відірвало ноги, нас трьох забрали в полон, розмістили в госпіталі м. Коккло».

Військовополонених утримували в різних умовах. Вербування до російської добровольчої армії, що дуже цікавило вже радянських слідчих, не проводилося. Відомо, що до табору військовополонених приїздив колишній міністр закордонних справ УНР Олександр Якович Шульгин.

У квітні 1940 року Фінляндія та СРСР провели обмін військовополонених, і радянські воїни, зражені своїм керівництвом, потрапили до вітчизняних таборів, зокрема до Южського табору НКВС в Іванівській області. Архівно-слідчі справи наших краян, військовополонених для фінів та зрадників для радянських слідчих, надають інформацію про те, що Особлива нарада при наркомі внутрішніх справ СРСР за період із серпня по вересень 1940 року винесла рішення про ув'язнення вцілілих воїнів до виправно-трудова таборів строком на 5 або 8 років. Якщо Особлива нарада засідала у 1941-1942 роках, то хронологічні межі відбуття покарання визначалися словосполученням «на період війни». Вина «засуджених» перед батьківщиною полягала у здачі в полон білофінам без спротиву. Частина справ містить «відкопійоване» обвинувачення «...подвергался систематической антисоветской обработке со стороны финских разведывательных органов и проводимой белогвардейцами массовой вербовке для шпионской работы, снабжался религиозной и антисоветской литературой».

Не треба бути обізнаним у юриспруденції, щоб не звернути увагу на відсутність складу злочину в обвинуваченні. Військовополонені піддавалися ворожій агітації, читали, можливо, антирадянську літературу, а далі? Чим заподіяли шкоду радянській державі?

Не можна не сказати і про те, у який спосіб дізнавалися колишні військовополонені відносно нового ув'язнення вже на батьківщині. Федір Коріновський, солдат 208-ї стрілецької дивізії, після повернення з фінського полону додому в с. Федосіївка Компаніївського р-ну потрапив до «арештантського» вагона, а потім – до Мурманська, Норильська. Там, за Полярним колом, дізнався, що засуджений ще 21 серпня 1940 року до 8-річного ув'язнення в таборі. На звернення батька солдата до Генеральної прокуратури відповіді не надійшло. У 1957 році Коріновський сам написав листа до Москви, в якому зазначав, що почуває себе «абсолютно безвинним і зброї не складав». Через рік Військовий трибунал заклав справу за відсутністю складу злочину. Уродженці Кіровоградщини, перебуваючи вже в Норильську, дізнавалися про свої вирокі, винесені «судом» півроку, майже рік тому.

Не всі дочекалися відміни вироків, помирали, знесилені та зражені, за тисячу кілометрів від України. Нерідко траплялися випадки, коли засуджені зверталися з клопотанням про відправку на фронт. Уродженець Хмельівського району Іван Запорожець отримав 5 років таборів, Президія ВР СРСР своїм рішенням від 11 травня 1943 року задовольнила клопотання засудженого про відстрочку виконання вироку до завершення війни та направлення його на фронт. Військовий трибунал Московського ВО лише в 1958 році відмінив вирок Особливої комісії про покарання учасника Фінської війни.

Радянська влада до кожного, хто потрапив до полону або був в оточенні, незалежно від звання та обставин, ставилася підозріло, безпідставно звинувачуючи в «неоказании сопротивления», в зраді. Величезну кількість підтверджень цьому знаходимо і в історії Другої світової війни. Для тоталітарних режимів людське життя знецінене та малозначне.

Лариса ПАСІЧНИК, головний спеціаліст відділу археографії та використання документів Кіровоградського облдержархіву.